

Ewa Danowska
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Prasa socjalistyczna wydawana w Krakowie w latach 1900-1914. Zarys problematyki

The Socialist Press Published in Cracow in 1900-1914. An Overview

Słowa kluczowe: ruch socjalistyczny, prasa, Kraków, 1900-1914

Keywords: the Socialist movement, the press, Cracow, 1900-1914

Abstract

At the turn of the 19th to the 20th century many Socialist periodicals published in Geneva filtered into Cracow. There were also several publications printed in Cracow and edited in the Polish Kingdom such as “Robotnik” (The Worker), “Czerwony Sztandar” (The Red Flag), “Kurierek Zakordonowy i Zagraniczny” (The Foreign Messenger) and “Więstnik Polskiej Socjalistycznej Partii” (The Messenger of the Polish Socialist Party). Cracow enjoyed relative freedom of print, even though Socialist publications were sometimes confiscated by censorship authorities and their authors put on trial. The most significant publication, issued in large print runs, was “Naprzód” (Ahead), published between 1892 and 1900 as a daily newspaper. “Latarnia” (The Lighthouse) – the publication of PPSD (the Polish Social Democratic Party), was also of great significance, as were the educational and popular science monthly “Przedświt” (The Predawn) – published by PPS-Fracja (the Polish Socialist Party-Fraction), “Myśl Robotnicza” (The Working Class’ Thought) – the mouthpiece of PPS-Lewica (the Polish Socialist Party-Left) or a satirical biweekly “Hrabia Wojtek” (Count Wojtek) later continued as “Kropidło” (The Aspergill). Socialist periodicals addressed to specific professions included: “Zawodowiec” (The Professional), “Kolejarz” (The Railwayman), “Metalowiec” (The Metalworker) and “Robotnik Drzewny” (The Woodworker). The German-speaking supporters of the Socialist movement read “Der Sozialdemokrat” (The Social Democrat) while the Jewish population had their own “Der Jüdische Arbeiter-Zeitung” (The Jewish Workers’ Newspaper). The periodical “Prawo Ludu” (The People’s Rights) was designed for villagers. The main dilemma of the creators of such periodicals was the level of their publications – should they be designed for activists conscious of their role or for the average worker. Generally, around 450 titles supporting the Socialist movement were published in the Polish territories before 1918.

Polska prasa w XIX i początkach XX wieku egzystowała w warunkach niewoli narodowej, przy czym każdy z zaborców stosował inną politykę prasową,

choć wspólną ich cechą było przeciwstawianie się polskim aspiracjom niepodległościowym i ruchowi robotniczemu. Narodziny polskiej prasy socjalistycznej datują się na koniec lat 70. XIX wieku, równoległe w genewskim ośrodku emigracyjnym i w Galicji. Wcześniej środek oddziaływania propagandowego stanowiły druki ulotne, broszury i książki¹.

Do roku 1918 na ziemiach polskich ukazywało się około 450 tytułów prasowych sympatyzujących z ruchem socjalistycznym, co stanowiło 8% wszystkich ukazujących się wówczas polskich periodyków².

Należy zauważyć, iż stałym dylematem, przed którym stawali twórcy partyjnej prasy socjalistycznej, był poziom redagowanych pism – czy mają być dostępne tylko dla własnych, najbardziej ideowych i świadomych swej roli działaczy, czy dla przeciętnego robotnika³.

Pod koniec XIX wieku ruch socjalistyczny w całej Galicji, jak i Krakowie był dużo słabszy niż w Królestwie Polskim. W polityce dominował nurt konserwatywny, a brak dobrze rozwiniętego przemysłu nie pozwolił na wykształcenie się silnej klasy robotniczej. Z drugiej zaś strony stopa życiowa była niska, a krakowski proletariatus, jak i studencka młodzież podatni na rewolucyjne idee. Zainteresowanie wzbudził proces Ludwika Waryńskiego i jego 34 towarzyszy, prowadzony w Krakowie w 1880 roku, w którym padł uniewinniający wyrok. Było to okazją do zaznajomienia społeczeństwa krakowskiego z ideologią socjalistyczną, podobnie jak i późniejsza agitacyjna działalność Jana Englisha czy Ignacego Daszyńskiego. Jednak droga do masowego ruchu okazała się dłuższa. W Galicji najsilniejszym ośrodkiem działalności socjalistów był Lwów, chociaż i do Krakowa przenikały wydawane w Genewie pisma „Równość” i „Przedświt”. Zaniekonieni konserwatyści z zespołem redakcyjnym „Czasu” na czele nie ukrywali negatywnego nastawienia dla socjalistycznych idei⁴.

Jak wspomniano, najsilniejszy ośrodek aktywności socjalistycznej w Galicji pod koniec XIX wieku znajdował się we Lwowie. Jednak za sprawą zainicjowania i ożywienia ruchu wydawniczego w Krakowie, a tym samym budowania ośrodka agitacji, właśnie to miasto coraz mocniej zaznaczało swą pozycję w tym względzie, tak wyraźną na początku XX wieku⁵.

¹ J. Myśliński, *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982, s. 7-9, 18.

² Ibidem, s. 9.

³ Ibidem, s. 310-311.

⁴ J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796-1918*, t. 3, Kraków 1979, s. 332-333; J. Zdrada, *Historia Polski 1795-1914*, Warszawa 2007, s. 663-664; A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2000, s. 520-521.

⁵ J. Buszko, *Polskie czasopisma socjalistyczne w Galicji*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1961, nr 1-2, s. 31.

Zauważyć należy, iż w latach autonomii galicyjskiej (1867-1918) rynek prasowy w Krakowie był dobrze rozwinięty. W tym okresie wydano 1091 tytułów prasowych, w tym 47 gazet, 669 czasopism, 183 tytuły o nieregularnej częstotliwości i 192 kalendarze⁶.

Było to możliwe dzięki dostępności licznych, dobrze wyposażonych drukarni. W 1913 roku było ich siedemnaście, zatrudniały ogółem przeszło czterystu pracowników i wykorzystywały 78 maszyn, w tym siedem rotacyjnych. Krakowskie drukarnie cieszyły się dobrą opinią, a drukarze byli najbardziej świadomą swych praw grupą zawodową⁷.

Socjaliści zabiegali o własne pismo codzienne, planując odkupienie demokratycznego „Dziennika Porannego” (w 1897 roku zmienił tytuł na „Dziennik Krakowski”) sympatyzującego z ruchem socjalistycznym. Jego redaktorem naczelnym był wówczas Wilhelm Feldman. Z powodu różnic ideowych, jak i finansowych trudności do transakcji jednak nie doszło⁸.

Duże znaczenie miał fakt pojawienia się w Galicji w 1897 roku zorganizowanej partii socjalistycznej – Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska (PPSD). Doceniając znaczenie propagandy i agitacji, starała się ona wytworzyć system prasowy, w którym najważniejszą rolę odgrywał „Naprzód”⁹.

Wśród periodyków wydawanych przez partie socjalistyczne pełnił on centralną rolę. Gazeta powstała w 1892 roku jako dwutygodnik (pierwszym redaktorem był zecer Jan Englisch, potem jego miejsce zajął Ignacy Daszyński, a także Emil Haecker), następnie przekształcając się w tygodnik, a od 1900 roku w dziennik. Wydawany był w Krakowie, ale zasięg miał ogólnopolski, od 1900 roku jego nakład wynosił zazwyczaj dwa tysiące egzemplarzy, a od 1913 roku – sześć tysięcy. Co ciekawe, w 1914 roku gazeta ta ukazywała się nawet trzy razy dziennie. Zamieszczanymi treściami „Naprzód” często zwracał uwagę cenzury

⁶ J. Jarowiecki, *Prasa w Krakowie: tradycja i współczesność (część pierwsza: do roku 1918)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2003, t. 6, z. 1, s. 29-30. Warto zwrócić uwagę na bibliografię pism socjalistycznych obejmujących 449 czasopism wydawanych na ziemiach polskich w latach 1866-1918 (Ż. Kormanowa, *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866-1918*, Warszawa 1949. Zob. ponadto: D. Dębicka, K. Dolindowska, *Prasa socjalistyczna w Polsce 1866-1918. Katalog*, Warszawa 1982).

⁷ J. Myśliński, *Prasa Galicji w dobie autonomicznej 1867-1918*, „Zarys Historii Prasy Polskiej” 1972, nr 6, s. 66-67.

⁸ J. Jarowiecki, op. cit., s. 35-36; J. Buszko, op. cit., s. 34.

⁹ J. Myśliński, *Prasa polska w dobie powojennej*, [w:] *Dzieje prasy polskiej*, oprac. J. Łojek, J. Myśliński, W. Władysław, Warszawa 1988, s. 65; M. Jakubek, *Prasa krakowska 1795-1918. Bibliografia*, Kraków 2004, s. 202-205.

– do 1910 roku konfiskowano go 354 razy, a redaktorowi naczelnemu wytoczono 58 procesów¹⁰.

Należy podkreślić fakt przekształcenia się tygodnika „Naprzód” w dziennik (od 1 kwietnia 1900 roku), bowiem stał się on pierwszym pismem codziennym socjalistów, jakie pojawiło się na ziemiach polskich. Było to możliwe m.in. dzięki wprowadzeniu w życie ustawy o zniesieniu stempla (podatku) dziennikarskiego. Odtąd „Naprzód” ukazywał się z podtytułem „Organ Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej”. Pierwsza redakcja codziennego „Naprzodu” składała się z trzech osób: Ignacego Daszyńskiego, Franciszka Czakięgo i Emila Haeckera. Wkrótce dołączyli Marian Jastrzębski i Bolesław Limanowski oraz reporter Stanisław Botwiński. Administrację prowadził Feliks Statter, a po nim Herman Machów. Redakcja zatrudniała także korespondentów we Lwowie, Paryżu czy Berlinie. Poza Haeckerem najczęściej swoje artykuły zamieszczali: Ignacy Daszyński, Kazimierz Czapiński i Władysław Gumplowicz. Dominowały wiadomości agencyjne oraz tematyka związana z Galicją, zamieszczano też korespondencje z Królestwa Polskiego i Rosji, w co zaangażowali się członkowie PPS-u. Do około 1910 roku „Naprzód” był często konfiskowany. Najczęściej jednak konfiskaty nie były skuteczne, stanowiły natomiast poważny atut propagandowy pisma w oczach czytelników. Właśnie prasę socjalistyczni działacze uważali za najważniejszą broń partyjną, pełniącą rolę kształcącą, uświadamiającą i informującą, w odróżnieniu od prasy burżuazyjnej i kapitalistycznej oraz brukowej, która często dostarczała taniej rozrywki. W czasie I wojny światowej „Naprzód”, ze względu na uszczuplenie personelu redakcji powołanego do wojska, podawał jedynie komunikaty Biura Korespondencyjnego. Należy dodać, iż przez cały czas istnienia dziennika, a zwłaszcza od 1905 roku redakcja borykała się z problemami finansowymi. Pismo subwencjonowane ze składek partyjnych, mniejszych lub większych darowizn sympatyków ruchu socjalistycznego, było znacznie zadłużone, gdyż zyski ze sprzedaży nie pokrywały kosztów wydawnictwa¹¹. Dla kobiet wydawano w latach 1904-1905 dodatek miesięczny do „Naprzodu” – „Robotnicę”, w nakładzie pięciuset egzemplarzy¹².

¹⁰ J. Myśliński, *Polska prasa...*, s. 90, 242; J. Buszko, *Walka „Naprzodu” z cenzurą*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1960, nr 5/6, s. 120-123. Zob. też: *W „naprzodowym” stylu. Materiały z sympozjum w 110 rocznicę ukazania się krakowskiego „Naprzodu”*, red. H. Kosętko, A. Toczek, Kraków 2004.

¹¹ J. Myśliński, *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w Zachodniej Galicji 1905-1914*, Warszawa 1970, s. 86-95; J. Buszko, *Ruch socjalistyczny w Krakowie 1890-1914 na tle ruchu robotniczego w Zachodniej Galicji*, Kraków 1961, s. 149-153.

¹² J. Myśliński, *Nakłady prasy społeczno-politycznej w Galicji w latach 1881-1913*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1965, t. 4, nr 2, s. 89.

Na marginesie można wspomnieć o tzw. czerwonej niedzieli, którą w maju 1908 roku zorganizowano w Krakowie, Podgórzu, podmiejskich gminach oraz w Tarnowie i Nowym Sączu, w celu zjednania nowych abonentów pism socjalistycznych. Można mówić o sukcesie, skoro tylko „Naprzód” zyskał wówczas ośmiuset nowych stałych odbiorców¹³. Dziennik odniósł sukces na rynku wydawniczym, bowiem próba wydawania innego samodzielnego codziennego tytułu, socjalistycznego „Głosu” we Lwowie, na dłuższą metę nie odniosła powodzenia i przez długi czas stanowił on faktycznie mutację „Naprzodu”¹⁴.

Dużym powodzeniem na rynku prasowym cieszył się socjaldemokratyczny miesięcznik oświatowy, popularnonaukowy i agitacyjny „Latarnia” (organ PPSD), ukazujący się w latach 1900-1905. Jego nakład w 1900 roku wynosił 1000-1500 egzemplarzy¹⁵. Podtytuł tego periodyku brzmiał: „Misje socjalistyczne dla ludu roboczego”¹⁶.

Jak już wspomniano, prasa socjalistyczna w Galicji od końca XIX wieku do czasu wybuchu I wojny światowej ukazywała się przede wszystkim w Krakowie, następnie we Lwowie, chociaż i na prowincji pojawiły się próby wydawania takich pism, np. w Stanisławowie w 1907 roku ukazywał się dwutygodnik „Wolne Słowo”. W Krakowie zaobserwować też było można znaczącą różnorodność pism socjalistycznych. Ukazywało się również w nim wiele pism wydawanych przez inne polityczne ugrupowania Królestwa Polskiego, które tu drukowano ze względu na większy zakres wolności słowa i druku. Następnie nielegalnymi drogami przemycano je na teren zaboru rosyjskiego¹⁷.

Warto cofnąć się jeszcze do końca XIX wieku, gdy prasę socjalistyczną w Krakowie zapoczątkował legalnie wydawany „Robotnik” – „Dwutygodnik poświęcony sprawom klas pracujących”, którego cztery numery ukazały się w styczniu i lutym 1883 roku pod redakcją Kazimierza Janowskiego, ale podpisywane przez Jana Schmiedehausena. Każdy numer był jednak konfiskowany – w całości lub w części, w końcu pismo zostało zawieszona, a redaktor aresztowany. Egzemplarze tego pisma znajdują się obecnie jedynie w Bibliotece Sejmowej¹⁸. Był to faktyczny organ tzw. pierwszego proletariatu, finansowany przez partię¹⁹.

¹³ J. Buszko, *Ruch socjalistyczny w Krakowie...*, s. 275.

¹⁴ J. Myśliński, *Prasa Galicji w dobie autonomicznej 1867-1918*, „Zarys Historii Prasy Polskiej” 1972, nr 6, s. 21.

¹⁵ Idem, *Nakłady prasy...*, s. 89; J. Buszko, *Ruch socjalistyczny w Krakowie...*, s. 278.

¹⁶ M. Jakubek, op. cit., s. 176-177.

¹⁷ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 88, 92.

¹⁸ Idem, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867-1918)*, [w:] *Historia prasy polskiej. Prasa polska w latach 1864-1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976, s. 145; M. Jakubek, op. cit., s. 315.

¹⁹ J. Myśliński, *Prasa Galicji...*, s. 45.

Tytuł „Robotnik” miał kontynuację. Otóż w lipcu 1904 roku Polska Partia Socjalistyczna przeniosła swoją redakcję z Warszawy do Krakowa. Natomiast w roku 1906 partia zintensyfikowała swą działalność propagandowo-wydawniczą. Od 17 maja tego roku w Krakowie trwał dodruk „Robotnika”. Przez pewien czas przedrukowywano – nielegalnie – każdy numer w liczbie tysiąca egzemplarzy²⁰.

Przez krótki okres ukazywał się w Krakowie miesięcznik „Przegląd Robotniczy”, założony we wrześniu 1900 roku w Zurychu. W 1905 roku redakcję i druk przeniesiono do Krakowa i wszystko wskazuje na to, że był to ostatni rok ukazywania się tego czasopisma²¹.

Pismem przeznaczonym dla mieszkańców wsi było „Prawo Ludu” wychodzące w latach 1896-1914, z przerwą w latach 1902-1904, wznowione w latach 1917-1928, organ Partii Socjalno-Demokratycznej, redagowany przez Wiktora Bułandę i Zenona Klemensiewicza na wzór wiedeńskiej „Volksstimme”. Na jego łamach pisano o rozwoju ruchu socjalistycznego, najwięcej miejsca poświęcając jednak problemom wsi²². Pismo to odegrało znaczącą rolę w socjalistycznej agitacji na wsi, przekształcając się z dwutygodnika w tygodnik (1 kwietnia 1905), a w latach 1913-1914 osiągając nakład w wysokości 3800-4100 egzemplarzy. Chociaż cieszyło się popularnością przede wszystkim w podkrakowskich gminach, wciąż walczyło z trudnościami finansowymi²³. Redakcja „Prawa Ludu” wydawała też bezpłatne dodatki: „Głos Kobiet” (w latach 1907-1918), „Światło” (od stycznia do marca 1912 roku) czy „Gmina” (w 1918 roku)²⁴.

W 1903 roku socjaliści (PPS-Frakcja) zaczęli wydawać miesięcznik „Przedświt” – organ teoretyczny i polityczny. Tytuł ten pojawił się w 1881 roku w Genewie, potem ukazywał się w Lipsku, Londynie, Paryżu, w latach 1893-1908 w Warszawie, następnie, do 1912 roku – w Krakowie²⁵. W latach 1907-1911 miesięcznik wydawano regularnie, po czym nastąpiła przerwa. W piśmie prezentowano artykuły i rozprawy przedstawiające założenia ideowo-polityczne partii, a od 1910 roku zaczęły pojawiać się publikacje związane z zagadnieniami militarnymi. Do jego współpracowników zaliczali się czołowi działacze ruchu socjalistycznego: Ignacy Daszyński, Bolesław Limanowski, Maria Markowska,

²⁰ Idem, *Prasa Polskiej Partii Socjalistycznej 1893-1906*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1974, t. 13, nr 1, s. 45.

²¹ M. Jakubek, op. cit., s. 393.

²² J. Jarowiecki, op. cit., s. 36.

²³ J. Buszko, *Polskie czasopisma...*, s. 33; Idem, *Ruch socjalistyczny w Krakowie...*, s. 277-278.

²⁴ M. Jakubek, op. cit., s. 74, 93, 274-275, 348.

²⁵ Ibidem, s. 277.

Józef Piłsudski czy Waław Sieroszewski. W czasach krakowskich nakład pisma wahał się między 1500 a 2700 egzemplarzy²⁶.

Jak już wspomniano, w Galicji, a głównie w Krakowie, ugrupowania socjalistyczne z zaboru rosyjskiego wydawały wiele periodyków przemycanych następnie przez zieloną granicę do Królestwa Polskiego. Polska Partia Socjalistyczna drukowała w Krakowie w języku rosyjskim miesięcznik (nieregularnie) „Wiestnik Polskoj Socjalistycznej Partii” w nakładzie dwóch tysięcy egzemplarzy oraz w takim samym nakładzie tygodnik „Kurierek Zakordonowy i Zagraniczny”²⁷.

Wśród innych tytułów należy wymienić wspomnianego „Robotnika”, ukazującego się w latach 1904-1905, i „Przedświt”. Działacze PPS-Lewicy redagowali w Krakowie „Myśl Socjalistyczną” (1907-1908), SDKPiL wydawała „Czerwony Sztandar”, „Z pola walki”, „Przegląd Socjaldemokratyczny” czy „Solidarność Robotniczą”. W latach 1906-1907 ukazywał się w Krakowie dwutygodnik „Trybuna” – organ PPS, a potem PPS-Frakcji Rewolucyjnej, w nakładzie 1800 egzemplarzy. Jej wydawcą i redaktorem był Tadeusz Bobrowski²⁸.

Naczelnym organem prasowym SDKPiL był założony w 1902 roku „Czerwony Sztandar”, ukazujący się z początku w Zurychu. Z polecenia SDKPiL Feliks Dzierżyński od 1903 roku redagował to pismo w Krakowie. Współpracownikami byli czołowi działacze partii, poza Dzierżyńskim m.in. Julian Marchlewski. Ogółem w Krakowie ukazały się 22 numery pisma istniejącego do 1904 roku²⁹.

Wydawnictwem SDKPiL był także tygodnik „Z Pola Walki”, drukowany w nakładzie 300 egzemplarzy. W latach 1908-1911 w Krakowie wychodził nieregularnie miesięcznik „Przegląd Socjaldemokratyczny” w nakładzie 250-1000 egzemplarzy, a w latach 1909-1911 grupa Stanisława Trusiewicza wydała trzy numery pisma „Solidarność Robotnicza” w nakładzie 1200-2000 egzemplarzy³⁰.

W Krakowie ukazywał się również dwutygodnik „Myśl Robotnicza” – organ PPS-Lewicy (od maja 1907 do maja 1908 roku) w nakładzie 300-500 egzemplarzy, wydawany i redagowany przez Kazimierza Łapińskiego³¹. Oprócz pism przeznaczonych dla szerokich kręgów czytelników PPS-Lewica wydawała swój organ teoretyczny, miesięcznik „Myśl Socjalistyczna” (w latach 1907-1908), przeznaczony dla działaczy i sympatyków partii. Wydawcą i redaktorem

²⁶ Z. Kmieciak, *Prasa polska w Królestwie Polskim i Imperium Rosyjskim w latach 1864-1904*, [w:] *Historia prasy...*, s. 81.

²⁷ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 92; M. Jakubek, op. cit., s. 173, 352, 371.

²⁸ J. Myśliński, *Prasa Galicji...*, s. 46.

²⁹ Z. Kmieciak, op. cit., s. 55.

³⁰ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 92; M. Jakubek, op. cit., s. 31, 294, 337.

³¹ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 92; M. Jakubek, op. cit., s. 200.

odpowiedzialnym był Kazimierz Łapiński. Autorami większości artykułów byli czołowi teoretycy partii: Marian Bielecki, Maksymilian Horwitz, Maria Koszutska czy Natalia Gąsiorowska-Grabowska³².

Warto uściślić informację podaną przez Jerzego Myślińskiego, że wśród periodyków socjalistycznych wydawanych w Krakowie brak było tytułów adresowanych wyraźnie do młodzieży – a takie pojawiły się we Lwowie: miesięcznik „Promień” (1898-1906) oraz „Zjednoczenie”³³. Dodać jednak należy, że „Zjednoczenie” – „Organ Młodzieży Socjalistycznej” – jak głosi podtytuł, wychodzący w latach 1905-1911, zapoczątkował swoje istnienie w Krakowie. W tym mieście bowiem, w lutym 1905 roku, ukazał się jego pierwszy numer. Następny i kolejne wydawano we Lwowie, a przez pewien czas w Przemyślu. Wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym był Henryk Grossman, a nakład tego miesięcznika, od 1908 roku o zmienionym podtytule „Miesięcznik Młodzieży Socjalistycznej”, na początku wynosił 1200 egzemplarzy, notując w 1908 roku drastyczny spadek do 200 egzemplarzy³⁴.

Ponadto od października 1911 roku przez dokładnie rok wychodził w Krakowie miesięcznik „Nasz Głos”, z podtytułem „Organ Młodzieży Socjalistycznej”. Wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym był Feliks Jasiński; o wysokości nakładu brak informacji³⁵.

Tuż przed wybuchem I wojny światowej (w latach 1913-1914) w Krakowie zaczął wychodzić dwumiesięcznik „Nurt. Pismo socjalistyczne”. Nakładcą był Ludwik Strojek, wydawcą i redaktorem w 1913 roku był Ludwik Młynarski, a w 1914 – wydawcą Zarząd Główny Unii Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, a jako redaktor widniał Tadeusz Szpotański³⁶.

Również w przededniu I wojny światowej, w 1913 roku do 1914 roku, ukazywały się „Czerwone Światła” (podtytuł: „Misje socjalistyczne dla ludu pracującego miast i wsi”). Wydawcą i redaktorem był Zygmunt Klemensiewicz. Do naszych czasów czasopismo to zachowało się jedynie w Bibliotece Sejmowej³⁷.

Nic nie wskazuje na to, by do chwili obecnej dotrwały dwa inne tytuły wydawanych w Krakowie czasopism socjalistycznych. Chodzi tu o „Świt”, organ PPS-Frakcji Rewolucyjnej, który ukazywał się w latach 1907-1908 najpierw w Krakowie, a później w Częstochowie³⁸. Podobnie nie zachowały się

³² Z. Kmieć, op. cit., s. 79; M. Jakubek, op. cit., s. 206.

³³ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 92-93.

³⁴ M. Jakubek, op. cit., s. 383.

³⁵ Ibidem, s. 206.

³⁶ Ibidem, s. 236.

³⁷ Ibidem, s. 31.

³⁸ Ibidem, s. 349, za: A. Garlicka, *Spis tytułów prasy polskiej*, Warszawa 1978.

„Wiadomości Partyjne Litewskiej Socjaldemokratycznej Partii”, wychodzące w Krakowie w 1912 roku. Wiadomość o tym tytule przekazała jedynie Żanna Kormanowa³⁹.

Socjalistyczny charakter miały dwa satyryczne dwutygodniki: „Hrabia Wojtek” (noszący podtytuł „Wesołe piśmko”, potem „Pismo satyryczno-polityczne”) i „Kropidło” („Dwutygodnik satyryczno-polityczny”)⁴⁰. To pierwsze pod redakcją Zygmunta Klemensiewicza ukazywało się w latach 1905-1906 w nakładzie około trzech tysięcy egzemplarzy. „Kropidło” zaś stanowiło jego kontynuację w latach 1907-1908, ukazując się zazwyczaj w tym samym nakładzie i pod tą samą redakcją⁴¹. Tytuł pierwszego z wymienionych tu czasopism stanowił aluzję do hrabiego Wojciecha Dzieduszyckiego, jednego z czołowych krakowskich konserwatystów, polityka i eseisty, znanego z wielu anegdot, dużego poczucia humoru i niecenzuralnych dowcipów⁴².

Na początku XX wieku w Krakowie wydawano także pisma zawodowe, robotnicze, znajdujące się pod wpływem socjalistów: „Zawodowiec” (1907-1908), który wydawał i redagował Zygmunt Żuławski, „Kolejarz” (1900-1914) z wydawcą i redaktorem Szymonem Kurowskim, „Metalowiec” (1907-1914), który wydawał i redagował Mikołaj Kozłowski, czy dwutygodnik „Robotnik Drzewny” (1908-1914), z redaktorem odpowiedzialnym Zygmuntem Klemensiewiczem⁴³. Nakład dwutygodnika „Kolejarz” wahał się w liczbie 1100-3800 egzemplarzy. Po przeniesieniu jego redakcji do Lwowa nakłady nieco zmalały⁴⁴. „Robotnik Drzewny” w latach 1908-1910 ukazywał się jako dwutygodnik (nakład 1300-1600 egzemplarzy), a w latach 1911-1913 jako tygodnik w nakładzie 1600 egzemplarzy⁴⁵. W latach 1907-1912 ukazywał się „Metalowiec”. Do 1908 roku pismo było tygodnikiem w nakładzie 2000 egzemplarzy, a następnie miesięcznikiem, którego nakład wzrastał od 600 do 2500 egzemplarzy⁴⁶. Natomiast „Zawodowiec” ukazywał się w latach 1907-1908 w nakładzie 1800-2000

³⁹ M. Jakubek, op. cit., s. 366, za: Ż. Kormanowa, *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866-1918*, Warszawa 1949.

⁴⁰ J. Jarowiecki, op. cit., s. 36; M. Jakubek, op. cit., s. 104, 161.

⁴¹ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 89.

⁴² J. Buszko, *Polskie czasopisma...*, s. 34. Zob. S. Kieniewicz, *Dzieduszycki Wojciech (1848-1909)*, [w:] „Polski Słownik Biograficzny”, t. 6, Kraków 1946, s. 126-128.

⁴³ J. Jarowiecki, op. cit., s. 36; M. Jakubek, op. cit., s. 147, 185, 315, 379.

⁴⁴ J. Myśliński, *Nakłady prasy...*, s. 89.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, s. 89-90.

egzemplarzy⁴⁷. Jak można zauważyć, ta aktywność w wydawaniu pism zawodowych miała miejsce po 1907 roku⁴⁸.

Ponadto w latach 1912-1913 nieliczna grupa anarchistów wydawała w Krakowie dwutygodnik „Sprawa Robotnicza”, z podtytułem „Organ syndykalistów i wolnościowych socjalistów”, pod redakcją dr. Augustyna Wróblewskiego, w nakładzie 500 egzemplarzy⁴⁹.

Do niemieckojęzycznych sympatyków ruchu socjalistycznego skierowane było czasopismo „Der Sozialdemokrat” – tygodnik wydawany w Podgórzu, które od 1915 roku stało się dzielnicą tzw. wielkiego Krakowa. Ukazywał się w latach 1906-1914, zazwyczaj w nakładzie 1500 egzemplarzy. Do numeru 52. w 1906 roku wydawcą, redaktorem i redaktorem odpowiedzialnym był Henryk Grossman, po czym redakcję objął Abraham Spanlang⁵⁰.

Z kolei dla sympatyków socjalizmu spośród społeczności żydowskiej wydawana była w latach 1905-1907 „Der Jüdische Arbeiter-Zeitung”, czyli „Żydowska Gazeta Robotnicza”, stanowiąca organ Partii Socjalno-Demokratycznej. Był to tygodnik ukazujący się w piątki, przeważnie w nakładzie 1500 egzemplarzy. Wydawcą, redaktorem i redaktorem odpowiedzialnym był dr Ignacy Gross⁵¹.

Należy zauważyć, że największe nasilenie represji cenzorskich i prokuratorских w stosunku do prasy socjalistycznej przypadało na lata 1900-1902. Na przykład w 1901 roku „Naprzód” był skonfiskowany sześćdziesiąt razy, „Prawo Ludu” dziewięć razy, a „Kolejarz” osiem razy. Skonfiskowano wówczas nawet liberalno-burżuazyjną „Nową Reformę” za zamieszczenie artykułu *Pierwszy maja w Krakowie*, w którym przytoczono przemówienie Szczepana Kurowskiego na temat zdobyczy ruchu robotniczego w Austrii oraz Ignacego Daszyńskiego dotyczące powszechnego prawa wyborczego. Represje uległy widocznemu złagodzeniu w 1904 roku, co wiązać się może z odejściem ze stanowiska namiestnika kraju hrabiego Leona Pinińskiego, wrogo nastawionego do socjalizmu, i mianowanie na jego miejsce hrabiego Andrzeja Potockiego, łagodniej traktującego ruch robotniczy i chłopski⁵².

Podsumowując, można stwierdzić, iż w początkach XX wieku prasa socjalistyczna w Galicji, w tym w Krakowie, rozwijała się na ogół pomyślnie, z wyjątkiem depresji gospodarczej w latach 1901-1903. Po 1905 roku Kraków w znacznym stopniu koncentrował prasę socjalistyczną na terenie całej Galicji. Pełniła

⁴⁷ Ibidem, s. 90.

⁴⁸ J. Myśliński, *Prasa Galicji...*, s. 45.

⁴⁹ Idem, *Nakłady prasy...*, s. 90; M. Jakubek, op. cit., s. 339.

⁵⁰ M. Jakubek, op. cit., s. 338.

⁵¹ Ibidem, s. 120-388.

⁵² J. Buszko, *Ruch socjalistyczny w Krakowie...*, s. 200.

ona nie tylko funkcje informacyjne, ale też organizatorskie, skupiające działaczy i sympatyków ruchu robotniczego⁵³. Natomiast dopiero przed wybuchem I wojny światowej udało się utworzyć względnie swobodne warunki funkcjonowania prasy socjalistycznej⁵⁴. W okresie poprzedzającym wybuch wojny zdecydowana większość prasy galicyjskiej z socjalistyczną włącznie opowiedziała się za państwami centralnymi (tj. koalicją Niemiec i Austro-Węgier, do których później dołączyły Bułgaria i Turcja)⁵⁵.

⁵³ Idem, *Polskie czasopisma...*, s. 34-35; J. Myśliński, *Polska prasa socjalistyczna...*, s. 305.

⁵⁴ J. Myśliński, *Polska prasa socjalistyczna...*, s. 10.

⁵⁵ Idem, *Prasa Galicji...*, s. 47.